

Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

“Формування ситуативної комунікації у дітей з розладами аутистичного спектру”

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M22z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Наталія ДОВГАЛЮК

Керівник:

Оксана КОНСТАНТИНІВ,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:

Тетяна ДОКУЧИНА,

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИТУАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ З РАС МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1 Труднощі поведінки і комунікацій у дітей з РАС	6
1.2 Комунікативні труднощі дітей з РАС	8
1.3 Розробка соціальних історій та інструкцій	12
РОЗДІЛ 2 ВИВЧЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	19
2.1 Характеристика методик вивчення рівня комунікативної взаємодії у дітей з розладами спектру аутизму	19
2.2 Констатувальний експеримент	28
РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ СИТУАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗА МЕТОДОМ АВА-ТЕРАПІЇ	39
3.1 Розробка стратегії і підбір завдань АВА-терапії з формування ситуативної комунікації у дітей з РСА	39
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Формування ситуативної комунікації у дітей з РАС молодшого шкільного віку є надзвичайно актуальним в умовах сучасного підходу до ранньої діагностики та корекційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами. На сьогодні спостерігається зростання кількості дітей з розладами спектру аутизму (надалі РСА), що потребує особливої уваги. Ранні дослідження (Lotter, 1966) показували близько 4 випадків аутизму на 10000 населення, проте новітні дані свідчать про зростання до 30–60 випадків на 10000 (Rutter, 2005). Це підкреслює необхідність розробки й застосування ефективних методів корекційної допомоги, спрямованих на розвиток комунікативних навичок у дітей з РСА.

Комунікативні проблеми при розладах аутичного спектра є більш складними порівняно з такими при мовленнєвих порушеннях. Н. Гаврилова, О. Константинов зауважують, що порушення розвитку експресивного мовлення має широкий діапазон від мутизму до лексично багатого мовлення, проте з численними семантичними (пов'язаними зі значенням слів) та вербальними прагматичними (використання мовлення для комунікації) помилками. О. Ткач вказує, що виразною ознакою РСА є порушення саме прагматичної сторони мовлення. Діти з аутизмом мають значні труднощі в розумінні мовлення, особливо це стосується складної побудови запитань. Ті діти з аутизмом, що не користуються мовленням, не намагаються компенсувати цей брак використанням жестів чи міміки. Н. Базима, С. Скрипник зауважують, що незважаючи на рівень розвитку мовлення осіб з аутизмом, типовим є неможливість розпочинати й підтримувати діалог, підтримувати цікаву для обох сторін тему розмови, зважати на зворотну реакцію співбесідника. Відмітною рисою мовлення при аутизмі є ехолалії. Переважна більшість дітей з аутизмом мають труднощі використання займенників та мовних конструкцій з непрямим змістом.

Bloom L., Lahey M. Визначили, що до ключових діагностичних критеріїв РСА входить порушення в соціальній взаємодії, обмеження вербальної і невербальної комунікації, а також стереотипна, повторювана поведінка. Н. Гаврилова, О. Константинов зазначають, що особливого значення в контексті РСА має розвиток комунікативних здібностей, адже мовленнєві та невербальні труднощі у таких дітей не лише ускладнюють комунікацію, але й впливають на подальший соціальний розвиток. Tony Charman, Wendy Stone дослідили, що нерозуміння чи невміння використовувати невербальні та вербальні знаки спілкування стає суттєвим бар'єром для інтеграції дітей з РСА у суспільство. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю системного вивчення й оцінки комунікативної взаємодії дітей з РСА. Поглиблене розуміння комунікативних особливостей дітей з аутизмом дозволить розробити індивідуальні програми для їх навчання та адаптації в суспільстві.

Об'єкт дослідження — комунікація дітей з розладами спектру аутизму

Предмет дослідження — особливості формування ситуативної комунікації у дітей з РСА.

Мета дослідження — вивчити прояви порушень ситуативної комунікації у дітей з РСА й визначити ефективні способи формування ситуативної комунікації у дітей з даної категорії для покращення їхніх соціально-комунікативних навичок.

Завдання дослідження:

1. Аналіз наукових дослідження з питань розвитку комунікативних навичок у дітей з РАС.
2. Визначення основних компонентів ситуативної комунікації, які впливають на взаємодію дітей з РСА з оточенням.
3. Дослідження рівня розвитку соціально-комунікативних навичок у дітей з РСА.
4. Розробка й апробація методичних рекомендацій для педагогів та батьків щодо формування ситуативної комунікації у дітей з аутизмом.

У процесі теоретичного вивчення проблеми та емпіричного дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні **методи дослідження**:

Теоретичні – аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних даних для уточнення сутності базових понять.

Емпіричні – спостереження, анкетування та скринінги ASQ-3 (Ages and Stages Questionnaires, Third Edition) та шкала адаптивної поведінки Вайнленд для вивчення розвитку комунікативної взаємодії у дітей з розладами спектру аутизму.

Практичне значення одержаних результатів: впровадження у логопедичну практику представленої у роботі результатів дослідження, особливості розробки програми підвищує ефективність формування комунікативної взаємодії у дітей з розладами спектру аутизму.

Апробація результатів дослідження: матеріали дослідження було представлено на «Науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2022-23 н.р.» (4-5 квітня 2023 року м. Кам'янець-Подільський)

Публікації: Характеристика розвитку комунікативних навичок у дітей розладами спектру аутизму // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О. Гаврилова. Вип. 15. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2024. С. 167-174.

Структура дослідження: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

ВИСНОВКИ

У процесі дипломного дослідження було досягнуто поставленої мети дослідження: був вивчений процес комунікативної взаємодії дітей з розладом спектру аутизму, виявлено труднощі комунікації дітей даної категорії, теоретично обґрунтована, розроблена, апробована індивідуальна програма розвитку з використанням АВА-терапії для дітей з розладом спектру аутизму, спрямований на розвиток ситуативної комунікації.

В результаті аналізу навчальної, наукової та методичної літератури було зроблено висновок про те, що логопедична робота з розвитку мовлення дітей з розладом спектру аутизму має бути цілеспрямованою, систематичною та диференційованою. Аналіз сучасних досліджень питань організації психолого-педагогічної допомоги дітям з РАС виявив, що, ґрунтуючись на первинних порушеннях розвитку психічних функцій, система психолого-педагогічного супроводу має бути комплексною та використовувати методи, способи, форми та прийоми роботи, розроблені з урахуванням структури порушення.

Для визначення рівня сформованості ситуативної комунікації, навичок соціальної взаємодії у дітей із розладом спектру аутизму було проведено констатуючий експеримент. Дані експерименту дозволили виявити порушення мовлення у всіх його складових та підтвердили низький рівень комунікативної взаємодії дітей з розладами спектру аутизму з однолітками.

Аналіз результатів обстеження за методикою шкали Вайнленд дозволяє зробити такі висновки. 100% обстежуваних мають труднощі розуміння інструкцій та виконання наступних дій. Найбільший відсоток (усі обстежувані виконують дію, але допускають помилки) виконання завдань: показати часткове розуміння слова «ТАК», показати велику частину тіла, бути уважними під час занять більш ніж 15 хвилин. 60% обстежуваних частково показують розуміння значення слова «НІ», 40% обстежуваним розуміння недоступне. 20% обстежуваних показують розуміння значення слів, слідує інструкціям, що містять дію та об'єкт, точно показують усі частини тіла. Усі обстежувані не

впоралися із завданнями, спрямованими на розуміння та виконання складних або довгих інструкцій, утримання слухової уваги протягом тривалого часу. 100% обстежуваних мають труднощі застосування навичок вербальної та невербальної комунікації. 60% обстежуваних здатні в повному обсязі наслідувати звуки, 40% обстежуваних із завданням не впоралися. 100% обстежуваних здатні вказати на перевагу, якщо їм надається вибір. 60% обстежуваних говорять не менше 100 слів, що розпізнаються, використовують фрази типу «дієслово + іменник», називають свої ім'я та прізвище, адресу проживання; порівнюють та називають об'єкти. 80% обстежуваних обмежено використовують жести для позначення «ТАК», «НІ», «Я ХОЧУ», 20% обстежуваних (1 людина) жести не використовує. 40% обстежуваних (2 особи) можуть розповісти про минулий досвід, ставити смислові питання, називати дату свого народження. Усі обстежувані не впоралися із завданнями, що вимагають активного використання усного мовлення, використання складних конструкцій та розгорнутих відповідей.

Дослідити особливості розвитку й використання комунікативних навичок дітьми раннього віку з розладами аутичного спектра можливо лише за умови використання комплексу заходів. В даному випадку неможливо покладатися на батьківське суб'єктивне оцінювання рівня розвитку комунікації дитини. Проте, варто брати до уваги інформацію, яка отримується через опитування батьків, про особливості емоційного відгуку дитини, розуміння нею зверненого мовлення, використання дитиною предметів, що буде вельми корисною при організації комунікативного середовища для спостереження. Не варто очікувати об'єктивної оцінки комунікативних навичок дитини з РАС і через спостереження, оскільки за умови некерованості спостереження, дитина навряд чи продемонструє максимум своїх вмінь і навичок. Керованості й об'єктивності дослідженню комунікативних навичок можна додати використанням напівструктурованої діагностичної методики, яка має чіткі критерії оцінювання і, одночасно, процедура якої є варіативною з огляду на уподобання дитини.

Дослідження проблеми організації логопедичної допомоги дітям з РАС на сучасному етапі доцільно здійснювати на основі системно-діяльнісного та компетентнісного підходів. Реалізація даних підходів забезпечує особистісний та пізнавальний розвиток дітей з РАС на основі покрокового включення в дитячий колектив. Провідним аспектом є організація комплексного психолого-педагогічного супроводу та реалізації АВА-терапії в рамках виховання та навчання дітей з РАС, при якому побудова логопедичної роботи відбувається з урахуванням динаміки розвитку та адаптивних можливостей дітей зі спектром аутизму. На основі результатів вивчення комунікативної взаємодії дітей експериментальної групи були розроблена індивідуальна програма розвитку, яка містила в собі основні напрямки та зміст АВА-терапії з розвитку ситуативної комунікативної дітей експериментальної групи з однолітками під час спільної діяльності. Логопедична робота була обрана з урахуванням мовленнєвого розвитку, індивідуальних та вікових особливостей дітей, а також з урахуванням принципів спеціальної педагогіки та АВА-терапії. формування комунікативної взаємодії з однолітками. До її цілей відносяться: навчити адекватно реагувати на пропозиції однолітків поспілкуватися, пограти чи зробити щось спільне; розвивати навички самостійного ініціювання взаємодії з однолітками; сприяти розвитку мовлення у процесі спостереження та взаємодії з однолітками; розвиток спостережливості; оцінка рівня розвитку соціальних, мовленнєвих та ігрових навичок дитини через взаємодію з однолітками.

СПИВОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Американська психіатрична асоціація. (2013). Діагностичний і статистичний посібник з психічних розладів (DSM-5). Вашингтон: АРА.
2. Аніщук А. М. А64 Основи дефектології та логопедії : навч.-метод. посіб. для студентів факультету психології та соціальної роботи, спеціальність "Дошкільна освіта; практична психологія" / А. М. Аніщук. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 175 с
3. Барон-Коен, С., & Уілпрайт, С. (2001). The Empathizing-Systemizing (E-S) Theory of Autism Spectrum Disorders. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(1), 118–132.
4. Бугайчук, К. Л., & Петрук, Л. М. (2018). Соціальна адаптація дітей з аутизмом у закладах дошкільної освіти. *Психолого-педагогічні студії*, 19(1), 27-34.
5. В. Тарасун. Аутологія: теорія і практика. Підручник. В Тарасун – К.: «Вадекс», 2018. – с.590.
6. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами : сучасні підходи: навчально-методичний посібник. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
7. Гаврилов О. В. Прикладна корекційна психопедагогіка: олігофренопедагогіка, 1-4 класи : навч. посіб. Кам'янець-Подільський :Друк-Сервіс, 2017. 599 с. URL: <https://ua.b-ok2.org/book/3296538/ab2846>
8. Гаврилова Н.С., Гаврилов О.В., Константинів О.В. Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап). Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 16 том 2 / за ред. М.К. Шеремет. – Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 330 с. С.123-131.
9. Гольдштейн, С., & Олсон, А. (2017). *Assessment of Autism Spectrum Disorder: Critical Issues in Clinical, Forensic, and School Settings*. Springer.

- 10.Грінспен, С. І., & Уайдер, Д. (2006). Ранній старт: Інтенсивна терапія для дітей з аутизмом. Пер. з англ. Київ: Видавництво Старого Лева.
- 11.Гушанська, О. І., & Хоменко, Л. Б. (2019). Особливості комунікативної поведінки дітей з розладами аутистичного спектра в процесі інтеграції до загальноосвітніх закладів. Психолого-педагогічні студії, 21(2), 56-64.
- 12.Долфус, Л., & Елкони́на, Г. (2017). Аутизм у дітей: від теорії до практики терапії. Київ: Педагогічна преса.
- 13.Древняк Л. П. Логопедична розминка, як сучасна форма мовленнєвого розвитку дошкільника/ Древняк Л.П. – Кривий Ріг. – 2020. – 48с.
- 14.Іншаков А. Є., Іншакова І. Є. Спеціальна методика розвитку мовлення дітей з ТПМ. Навчально-методичний посібник до курсу (для студентів бакалаврату спеціальності 016 Спеціальна освіта. Логопедія). Кривий Ріг: КДПУ. 285 с.
- 15.Каннер, Л. (1943). Autistic Disturbances of Affective Contact. Nervous Child, 2(1), 217-250.
- 16.Качинська Т. В. К–30 Неврологічні основи логопедії : робочий зошит для практичних робіт / Т. В. Качинська. – Луцьк, 2019. – 62 с.
- 17.Коломоєць Т.Г. Тексти лекцій з навчальної дисципліни "Логопедія" для спеціальності 016 Спеціальна освіта. КДПУ. 2021. 115 с.
- 18.Коннор, М., & Хьюз, Н. (2011). Social skills and autism: Defining, comparing, and predicting social skill deficits in autism spectrum disorder. Journal of Autism and Developmental Disorders, 41(1), 23-31.
- 19.Курєнкова А. В. Сюжетно-рольові ігри соціального спрямування для дітей з інтелектуальними порушеннями старшого дошкільного віку: методичний посібник. Суми, 2020. 112с.
- 20.Логвінова І.П. Особливості формування невербальних засобів комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з розладами спектра аутизму : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2013. 17 с.
- 21.Логопедія: методичні традиції і новаторство: науково-допоміжний бібліографічний покажчик / Наукова бібліотека МНУ ім. В.О.

- Сухомлинського; упоряд. Л.І. Грубій, О.І. Ковиліна – Миколаїв, 2016. – 109с.
- 22.Лопатинська Н. А. Неврологічні основи логопедії. Курс лекцій / Н.А. Лопатинська Київ. Видавничий Дім «СЛОВО», 2017. – 147с.
 - 23.Лорд, К., & Рутер, М. (2008). Autism Diagnosis Observation Schedule (ADOS). Journal of Autism and Developmental Disorders, 38(2), 253-261.
 - 24.Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посіб. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 288 с.
 - 25.Неврологічні основи логопедії: опорний конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» / укладач І.І.Штих. Мукачево: МДУ, 2022. 47 с.
 - 26.Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. – Київ : 2018. – 252 с.
 - 27.Островська К.О., Островський І.П., Сайко Х.Я. Індивідуальний маршрут дитини з розладами спектру аутизму. Навчальний посібник, 2017. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. –52 с.
 - 28.Породько М. І. Методи оцінювання психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з аутистичним спектром порушень. Актуальні питання корекційної освіти. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2017. Вип. 9. С. 181–192
 - 29.Рийска, Л., & Кононенко, Л. (2019). Аутизм: рання діагностика та корекція поведінки. Психолого-педагогічні студії, 15(1), 87-92.
 - 30.Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. / Ю. В. Рібцун. – К., 2014. – 238 с.
 - 31.Роджерс С.Дж., Доусон Дж., Висмара Л.А. Денверская модель раннего вмешательства для детей с аутизмом, 2016.

- 32.Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали ІХ Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (15 грудня 2020 року, м. Суми). – Суми : ФОП Цьома С. П., 2020. – 210 с.
- 33.Сімпсон, Р. Л. (2005). Evidence-Based Practices and Students with Autism Spectrum Disorders. Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 20(3), 140–149.
- 34.Скринінговий інструмент для оцінювання загального розвитку дитини «ASQ-3».
- 35.Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: навч. посібник. Київ : Ін-т спец. педагогіки НАПН України; Фенікс, 2010. 365 с.
- 36.Скрипник Т. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навч.-наоч. посіб. / Ін-т спец. педагогіки НАПН України, Всеукр. фонд "Крок за кроком", Проект "Інклюзивна освіта: крок за кроком" ; уклад.: Київ : Плеяди, 2015. 55 с.
- 37.Смірнова, А. О. (2018). Розвиток комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектра. Науковий вісник Миколаївського національного університету, 6(2), 24-32.
- 38.Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. С 91 Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом: посібник / І. Сухіна І. Риндер, Т. Скрипник / за ред. Сухіної І.В. – Київ-Чернівці: «Букрек», 2017. – 192 с.
- 39.Сучасна логопедія: інноваційні технології. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (за ред. Савінової Н. В.) Миколаїв: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2021. – 214 с.
- 40.Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. – К.: «Каравела», 2017. – 316 с.
- 41.Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навч.-наоч. посіб. / Ін-т спец. педагогіки НАПН України, Всеукр. фонд "Крок за кроком", Проект "Інклюзивна освіта: крок за кроком" ; уклад.: Скрипник Т. Київ : Плеяди, 2015. 55 с.

42. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф.Соботович. – К.: „Актуальна освіта”, 2007. – 120 с.
43. Фраткіна, Л. О., & Чуднівська, О. С. (2021). Методи розвитку соціальних навичок у дітей з РАС. Психолого-педагогічний вісник, 8(3), 43-51.
44. Фрукен, Л., & Грінсвей, П. (2018). Розлад аутистичного спектра: сучасні методи діагностики та терапії. Київ: Наукова думка.
45. Харі, Р., & Шульман, Р. (2017). A Theory of Mind Perspective on Social Communication in Autism. Child Psychology & Psychiatry Review, 22(2), 45-56.
46. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка : підручник Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.
47. Черкашина, О. Г. (2020). Соціалізація дітей з аутизмом у спеціалізованих інклюзивних закладах. Наукові студії, 25(1), 31-38.
48. Шеремет М. К. Неврологічні основи логопедії : навч. посіб. / М. К. Шеремет, О. В. Боряк. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. – 252 с.
49. Шульман, К., & Мессінджер, Д. С. (2010). Early social and emotional development of children with autism. Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics, 31(4), 331-338.
50. Sparrow, S.S. Vineland Adaptive Behavior Scales. Classroom Edition. Questionnaire Booklet [Текст] / S.S. Sparrow, D.A. Balla, D.V. Cicchetti – American Guidance Service Inc. –1985. – P. 15.